

Theological University Utrecht

Recensie van: Matthew J. Lynch. First Isaiah and the Dissappearance of the Gods. Critical Studies in the Hebrew Bible 12

Dekker, J.

Published in:
Theologia Reformata

Published: 01/06/2022

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Dekker, J. (2022). Recensie van: Matthew J. Lynch. First Isaiah and the Dissappearance of the Gods. Critical Studies in the Hebrew Bible 12. *Theologia Reformata*, 65(2), 201-202.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

het raamwerk biedt voor zijn bijbelwetenschappelijke hypothesen, inderdaad zijn reconstructie is – niet meer dan dat (hoewel ook niet minder). De archeologische data laten zich ook anders lezen, en de bijbelteksten evenzo.

Dordrecht

H. de Waard

Matthew J. Lynch, *First Isaiah and the Disappearance of the Gods* [Critical Studies in the Hebrew Bible 12] (University Park: Eisenbrauns, 2021) 126 p., \$ 39.95 (ISBN 9781575068398).

Er is al veel onderzoek gedaan naar de ontstaansgeschiedenis van het monotheïsme. Het Oude Testament laat zien dat de HEER met Israël een verbond heeft gesloten en dat deze relatie exclusief is. Hoewel het veelvuldig gebeurt, is het niet de bedoeling dat Israël andere goden dient. Over het al of niet werkelijk bestaan van die andere goden wordt niet getheoretiseerd. Wel zijn er profeten als Elia die de uniekheid van de HEER steeds krachtiger verkondigen. Sinds de vorige eeuw geven bijbelwetenschappers de auteur van Jesaja 40-55 vaak de credits voor het als eerste verwoorden van een exclusief monotheïstisch geloof in de HEER met een universele strekking. Zijn voorgangers van vóór de ballingschap zouden in hun denken hoogstens henotheïstisch, ethisch- of initieel monotheïstisch zijn. Maar dit soort anachronistische kwalificaties is in de praktijk weinig behulpzaam, want zelfs de herhaalde claims in Jesaja 40-55 dat er geen andere god is dan de HEER zijn niet filosofisch of systematisch-theologisch van aard, maar staan in de context van de soteriologische vraag wie er werkelijk in staat is om te redden.

Matthew Lynch, universitair hoofddocent Oude Testament aan Regent College, Vancouver (Canada), en vooral bekend van

de populaire podcast 'On Script' (interviews over Bijbel en theologie), levert een verfrissende nieuwe bijdrage aan het debat door zich op het eerste deel van het boek Jesaja te focussen en op zoek te gaan naar wat hij monotheïstische retoriek noemt. Terecht stelt hij vragen bij gangbare reconstructies die uitgaan van evolutionaire schema's. Dat is te veel vanuit een modern frame gedacht. Monotheïstische retoriek daarentegen omvat elk spreken dat uitdrukking geeft aan de categoriale suprematie en uniekheid van de HEER. Die retoriek is in Jesaja 1-39 volop aanwezig en kan niet integraal aan latere redacteurs worden toegeschreven.

In zijn beknopte maar grondige studie onderzoekt Lynch het gebruik van het Hebreeuwse woord *'ēlilim*, een unieke term die een neologisme van Jesaja zou kunnen zijn (10 van de 18 keer komt het voor in Jesaja 1-39: zie 2:8, 18, 20 [2x]; 10:10, 11; 19:1, 3; 31:7 [2x]). Je kunt het vertalen met 'nepgoden' ('non-gods', 'fraud-gods'). Meestal wordt het afgeleid van een woord dat 'waardeloos' of 'frauduleus' betekent, maar er lijkt ook sprake te zijn van een bewuste verbastering (dysfemisme) van het gangbare woord *'ēlōhīm*. Als Jesaja het woord *'ēlilim* gebruikt, heeft dat de connotaties 'onbetrouwbaar', 'frauduleus' en 'dwaas'. De voorkeur voor de term 'nepgoden' in Jesaja 1-39 verbindt Lynch met twee opmerkelijke verschijnselen: het bewust vermijden van het woord *'ēlōhīm* voor andere goden dan de HEER én de met ruimtelijke metaforen sterk benadrukte verhevenheid van de HEER om daarmee zijn status en gezag te onderstrepen. Exclusieve verhevenheid (met als onvermijdelijke implicatie de vernedering van alles wat zichzelf verheft) zou je in Jesaja 1-39 zelfs een mega-metafoor kunnen noemen, die onder de oppervlakte samenhang geeft aan andere metaforen die worden gebruikt. Het eerste deel van het boek Jesaja schetst op deze manier een totaliserend portret van de HEER

dat minstens even monotheïstisch is als wat in het tweede boekdeel te vinden is.

Na een eerste meer taalkundig hoofdstuk, volgen drie hoofdstukken waarin Lynch achtereenvolgens inzoomt op Jesaja 2 waarin de genoemde verschijnselen zich concentreren, op Jesaja 10 waarin de soevereiniteit van de HEER wordt uitgewerkt tegenover het overmoedige Assyrië, en op Jesaja 19 waarin ‘epistemologische kritiek’ wordt uitgeoefend op de wijsheid van Egypte door zijn ‘nepgoden’ als dwaasheid neer te zetten. Op enkele plaatsen die literair van oudere bijbelteksten afhankelijk lijken te zijn, wordt het woord *’ēlōhīm* zelfs bewust vervangen door *’ēlīlīm*. De titel van het boek hangt met waarnemingen als deze samen: Jesaja 1-39 laat de goden letterlijk verdwijnen en daarmee is zijn retoriek sterk monotheïstisch van aard. Een hoofdstuk met conclusies en een vergelijking met de monotheïstische retoriek van Jesaja 40-55 sluit deze studie af.

Het verfrissende van dit boek is dat Lynch de aandacht vestigt op retorische verschijnselen die doorgaans niet in beschrijvingen van de ontstaansgeschiedenis van Israëls monotheïsme worden verdisconteerd. Lynch laat overtuigend zien dat het Oude Testament een rijke variatie aan monotheïstische uitingen bevat. De bijbelwetenschap doet er daarom goed aan niet vanuit lineaire godsdiensthistorische schema’s te denken. Dat doet geen recht aan de veelkleurigheid van het bijbelse spreken over de onvergelykbaarheid van de HEER maar is ook te weinig bescheiden in het licht van onze beperkte kennis.

Kampen

J. Dekker

Bob Becking, *Identity in Persian Egypt: The Fate of the Yehudite Community of Elephantine* (University Park: Eisenbrauns, 2020) xiv + 209 p., \$ 79.95 (ISBN 9781575067452).

Dit boek beschrijft de Joodse gemeenschap van Elefantine en plaatst deze in de historische, sociale en religieuze context. Becking heeft deelgenomen aan het onderzoeksproject ‘Elephantine in Context’ van de *Deutsche Forschungs Gemeinschaft*. Zo had hij tevens toegang tot nog niet gepubliceerde teksten uit Elefantine.

Becking schetst in het boek twee lijnen. Allereerst de opkomst en ondergang van de Perzische heerschappij in Egypte. Binnen dat raamwerk gaat hij in op de identiteit van de Joodse gemeenschap in Elefantine (Becking spreekt van *Yehudites*, omdat ‘het’ Jodendom van later datum is). Hij richt zich in het bijzonder op het samenleven van verschillende bevolkingsgroepen en godsdiensten. Dit geeft ook een beperking aan: het boek is geen omvattend overzicht van het leven van de Joodse gemeenschap, zoals de tekst op de achterzijde vermeldt. Allerlei aspecten van het dagelijks leven of archeologische gegevens worden niet behandeld.

De auteur beschrijft allereerst de vestiging van de Perzische macht in Egypte. Op het eiland Elefantine werd een Perzisch garnizoen gevestigd om de zuidgrens van het rijk te bewaken en de handel te controleren, met het oog op belastingheffing. De Joodse gemeenschap op het eiland had een eigen tempel voor de god *Yhw* (een vorm van de godsnaam die in het Oude Testament alleen in namen voorkomt). Men kende de sabbat en het paasfeest, maar over het functioneren van hun godsdienst is veel onzeker. In de teksten worden ook andere goden genoemd (zoals Eshem-Bethel en Anat-Yaho). Becking beschrijft een hiërarchie in het pantheon, al is die gebaseerd op een aantal veronderstellingen.